

УДК 658

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ
ВИРОБНИЦТВА КОНКУРЕНТОЗДАТНОЇ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ**

Коваленко О.Ю.

*Миколаївський економічний лицей №2 Миколаївської міської ради Миколаївської області,
Миколаїв, Україна*

E-Mail: shamaty@mail.ru, olyurkovalenko@yandex.ru

Стаття присвячена обґрунтуванню соціально-економічних та екологічних передумов виробництва конкурентоздатної сільськогосподарської продукції. Доведено необхідність створення об'єднань сільськогосподарських підприємств у вигляді кооперативів і інших форм крупнотоварного виробництва сільськогосподарської продукції. Визначено поняття конкурентоздатності сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: сільськогосподарська продукція, конкурентоздатність, виробництво, передумови, кооперативи, крупнотоварне виробництво.

ВСТУП

У міру поглиблення ринкових відносин посилюється конкуренція сільськогосподарських підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках за рівнем якості, собівартістю та цінами на вироблену продукцію. Комплекс цих її характеристик формує універсальне поняття конкурентоздатності, вимоги до якої постійно зростають з поширенням глобалізаційних процесів та розвитком світового ринку. Це означає, що на сучасному етапі розвитку суспільства процес виробництва конкурентоздатної сільськогосподарської продукції передбачає ефективну його організацію та вдосконалення техніко-технологічного рівня, раціональне використання земельних ресурсів, спрямоване на їх відтворення і збереження та забезпечення високого рівня якості трудового потенціалу сільської місцевості. Конкурентоздатність сільськогосподарської продукції відображає стан економічної, соціальної та екологічної складових галузі сільського господарства у їх взаємозв'язку та взаємозалежності.

Незважаючи на загальне збільшення останніми роками (2010-2012 рр.) обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, у її структурі помітні негативні тенденції до зменшення питомої ваги продукції тваринництва. Сільськогосподарські підприємства переорієнтувалися на виробництво більш рентабельних видів продукції рослинництва (її частка у загальному обсязі валової продукції сільського господарства сягає 70%), значно розширивши при цьому посівні площі та активно застосовуючи мінеральні добрива. Можна передбачити, що за умов збереження у майбутньому такої тенденції, вітчизняна продукція тваринництва виявиться не конкурентоздатною перед експортованою, що може призвести до зменшення ролі галузі у національному господарстві. Крім того, виробництво таких видів продукції рослинництва як пшениця, кукурудза та насіння соняшнику, які сьогодні є найбільш

конкурентоздатними та експортноорієнтованими, потребує науково-обґрунтованого підходу до визначення структури посівних площ та раціонального використання земельних ресурсів. Що стосується картоплі, овочевих, овочево-баштанних культур та фруктів, то потреби внутрішнього ринку задовольняються ними не повністю, а їх частка у структурі експорту є незначною. Визначені проблеми потребують свого вирішення шляхом створення соціально-економічних та екологічних передумов виробництва сільськогосподарської продукції, які сприятимуть її конкурентоздатності на ринках всіх рівнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням забезпечення конкурентоздатності сільськогосподарської продукції присвятили свої праці Горлачук В.В. [10], Пархомець М.К. [1], Уніят Л.М. [1], Якубів В.М. [4] Смола І.І. [6], Власенко Н.С. [3], Вернигора М.І. [9], Бурачек І.В. [8] і ін. Авторами досліджено основні тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва, його основні проблеми та перспективи. Розроблено практичні рекомендації щодо підвищення конкурентоздатності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. У сучасній науковій літературі недостатньо розробленим залишається питання формування соціально-економічних та екологічних передумов виробництва конкурентоздатної сільськогосподарської продукції.

Мета дослідження полягає у формуванні соціально-економічних та екологічних передумов виробництва конкурентоздатної продукції, завдяки раціональному використанню земельних ресурсів, якості трудового потенціалу суспільства, зайнятого у сільськогосподарському виробництві, ефективної організації та техніко-технологічного рівня виробництва продукції.

1. ПОНЯТТЯ “КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ”

Поняття “конкурентоздатності сільськогосподарської продукції” є сукупністю властивостей, які комплексно характеризують її явні та потенційні можливості до задоволення потреб споживачів з точки зору ціни, якості та безпеки у порівнянні з аналогічною продукцією підприємств-конкурентів, що представлена на ринку у визначений період часу. У сучасній науковій літературі поняття “конкурентоспроможність” та “конкурентоздатність”, як правило ототожнюються, що на нашу думку є термінологічно не вірно, оскільки незважаючи на походження цих слів від одного кореня, в першому випадку йдеться про можливість суб’єкта господарювання до успіху у конкурентній боротьбі, а у другому – про здатність об’єкта (продукції), реалізувати цю можливість.

2. ПРОБЛЕМИ ЗБИТКОВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджуючи проблеми збитковості сільськогосподарських підприємств галузі тваринництва, зумовлені зростанням собівартості виробленої продукції, автори [1] зазначають, що забезпечити її конкурентоздатність можливо лише у великих

сільськогосподарських підприємствах шляхом запровадження прогресивних, ресурсощадних технологій і наукової організації процесу виробництва. На їх думку, одними з основних гальмівних чинників ефективного ведення галузі є дрібнотоварна форма організації процесу виробництва та нерегульованість економічних відносин з переробними підприємствами, яка полягає у суттєвій розбіжності в цінах на сировину та вироблену з неї продукцію. Ці і інші чинники призвели до того, що станом на 2012р. [2], в країні нараховувалось 4425,8 тис. голів великої рогатої худоби, що на 68,6 тис. голів, або на 1,5% менше у порівнянні з початком 2011р., у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 1510,6 тис. голів, що на 15,8 тис. голів, або на 1% менше, у господарствах населення – 2915,2 тис. голів, що на 52,8 тис. голів, або на 1,8% менше у порівнянні з вищевказаним періодом.

Зокрема поголів'я корів в сільськогосподарських підприємствах, яке станом на 2012р. складає 583,7 тис. голів, зменшилось у порівнянні з 2011 роком на 0,9%, у господарствах населення у цей час налічувалося 1998,5 тис. голів, що на 2,1% менше, ніж у 2011 році. Такі процеси призвели до загального скорочення поголів'я корів в Україні на 1,9%.

Що стосується поголів'я свиней, то воно зменшилось у 2012р. порівняно з 2011р. на 7,4% і становило 7373,2 тис. голів, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – на 8,4% (3319,2 тис. голів), у господарствах населення – на 6,5% (4054,0 тис. голів). Зазначимо, що уперше за останнє десятиріччя зафіксовано падіння загального поголів'я птиці всіх видів, яке порівняно з початком 2011р. скоротилося на 1,5%, або на 3,1 млн. голів (становило 200,8 млн. голів), у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – на 4,4%, або на 4,8 млн. голів (105,7 млн. голів) при зростанні поголів'я птиці всіх видів у господарствах населення на 1,9% [2].

У результаті зниження обсягів виробництва продукції тваринництва в Україні значно скоротилося споживання населенням молочних та м'ясних продуктів, особливо вітчизняного виробництва, що у свою чергу негативно вплинуло на рівень продовольчої безпеки країни (табл. 1).

Таблиця 1

Баланс м'яса та м'ясних продуктів [3]
(за календарний рік; тисяч тонн)

Показник	Роки						
	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Виробництво	1663	1597	1912	1906	1917	2059	2144
Зміна запасів на кінець року	-82	-11	-20	76	16	-3	-37
Імпорт	38	325	245	550	439	378	244
Всього ресурсів	1783	1933	2177	2380	2340	2440	2425
Експорт	163	82	45	28	40	48	79
Витрачено на нехарчові цілі (на корм, втрати та ін.)	9	7	7	12	10	8	7
Фонд споживання	1611	1844	2125	2340	2290	2384	2339
у розрахунку на 1 особу, кг	32,8	39,1	45,7	50,6	49,7	52,0	51,2

Як видно з табл. 1, загальний обсяг виробництва м'яса та м'ясних продуктів зменшився у 2011 році порівняно з 2010 роком на 85 тис. т, а фонд їх споживання – на 281 тис т. При цьому сальдо торгівельного балансу м'яса та м'ясних продуктів є негативним і складає станом на 2011 рік 165 тис т.

У цьому контексті Якубів В.М. [4] вважає, що основними проблемами, що негативно впливають на конкурентоздатність продукції тваринництва є низька її рентабельність через використання застарілих технологій виробництва, неможливість протистояти конкуренції іноземних виробників через їх переваги у ціновому аспекті та велика кількість посередницьких структур, які недостатньо сприяють просуванню вітчизняної продукції на внутрішній та зовнішній ринки. Дослідивши розвиток тваринництва у Карпатському регіоні, автор дійшов висновку про збитковість цієї галузі на рівні від -0,2% до -27% у розрізі різних виробництв та сформував основні напрями її відродження. До них відносяться організація науково-інноваційної діяльності стосовно удосконалення технологічних параметрів виробництва продукції та підтримка державних органів влади щодо її дотування.

За даними Державного управління статистики України [3], вся м'ясна продукція впродовж 2010-2011 років є нерентабельною, при цьому найменш рентабельними її видами залишаються м'ясо великої рогатої худоби, овець та кіз. Рентабельними протягом 2007-2011 залишаються такі види продукції, як молоко і яйця (табл. 2).

Таблиця 2

Рентабельність продукції тваринництва в Україні, % [3]

Роки	продукція тваринництва	у тому числі					
		м'ясо великої рогатої худоби*	м'ясо свиней*	м'ясо овець та кіз*	м'ясо птиці*	молоко	яйця
1990	22,2	20,6	20,7	2,3	17	32,2	27,3
1991	33,9	43,9	36	29,3	2,6	21,7	47,1
1992	76,1	131,2	95,4	119	32	39,6	67,8
1993	56,7	88	67	84,7	13,4	42	75,1
1994	15,7	29,8	31	28,9	-2,3	-5,2	55
1995	-16,5	-19,8	-16,7	-31,9	-18,4	-23,2	36,5
1996	-39,7	-43,1	-42,1	-51,8	-32,8	-44	-2,4
1997	-54,3	-61,5	-57,4	-58,8	-44,9	-53,7	-5,5
1998	-49,9	-59,3	-47,4	-59,4	-43,4	-46,7	-1,3
1999	-46,6	-57,9	-51	-57	-45,5	-36,6	-0,7
2000	-33,8	-42,3	-44,3	-46,4	-33,2	-6	10,6
2001	-6,6	-21,4	-7,2	-24,9	-1,7	-0,8	25,1
2002	-19,8	-40,5	-16,9	-26,7	-1,1	-13,8	14,6

Продовження таблиці 2

2003	-18,8	-44,3	-33	-37,8	11,0	9,9	18,5
2004	-11,3	-33,8	-14,4	-44,3	3,8	-0,4	15,2
2005	5	-25	14,9	-32,1	24,9	12,2	23,5
2006	-11	-38,4	-9,2	-34,3	12,1	-3,7	-6,8
2007	-13,4	-41	-27,6	-46,4	-19	13,8	9,1
2008	0,1	-24,1	0,3	-38,6	-11,3	4,1	13
2009	5,5	-32,9	12,1	-31,8	-22,5	1,4	13,1
2010	7,8	-35,9	-7,8	-29,5	-4,4	17,9	18,6
2011	13	-24,8	-3,7	-39,6	-16,8	18,5	38,8

Примітка* Без ПДВ, дотацій, транспортних, експедиційних та накладних витрат; за 1996-2011рр. – з урахуванням дотацій.

У порівнянні з продукцією тваринництва, всі види рослинницької продукції впродовж 2008-2011 років є рентабельними, зокрема рентабельність соняшника станом на 2011 рік складає 57%, цукрових буряків – 36,5%, зерна – 26,1%, картоплі – 17,7%, овочів – 9,9% (табл. 3).

Таблиця 3

Рентабельність продукції рослинництва в Україні, % [3]

Роки	продукція рослинництва	у тому числі				
		зерно	насіння соняшнику	цукрові буряки (фабричні)	картопля	овочі відкритого ґрунту
1990	98,3	275,1	236,5	29,5	27,2	27,6
1991	114,6	166,2	307,6	59,9	150,4	60,3
1992	206,5	346	541,6	142,9	233,8	72,8
1993	214,6	361,1	505,6	143,5	68,6	39,4
1994	123,2	214,1	224,1	66	112,1	106,8
1995	55,5	85,6	170,9	31,2	34,3	12,8
1996	29,7	64,6	53	3,8	6,4	-26,5
1997	14,5	37,5	19,4	-10,4	-24,1	-37,4
1998	-3,3	1,9	22	-12	-18,6	-25,2
1999	8	12	54,5	-14,8	-12,5	-12,8
2000	30,8	64,8	52,2	6,1	14	-1,7

Продовження таблиці 3

2001	35,8	43,3	68,7	1,5	11,4	-0,8
2002	22,3	19,3	77,9	-8,6	24,2	8,9
2003	41,7	45,8	64,3	6,2	33,5	30,9
2004	20,3	20,1	45,2	-0,8	-0,7	-5
2005	7,9	3,1	24,3	4,8	17,8	16,1
2006	11,3	7,4	20,7	11,1	56,2	14,8
2007	32,7	28,7	75,9	-11,1	24,7	14,1
2008	19,6	16,4	18,4	7,1	7,9	11,1
2009	16,9	7,3	41,4	37	12,9	19,1
2010	26,7	13,9	64,7	16,7	62,1	23,5
2011	32,3	26,1	57	36,5	17,7	9,9

В аналітичній доповіді фахівців Інституту стратегічних досліджень [5, с. 19] основними проблемами галузі тваринництва визначено зниження поголів'я великої рогатої худоби у сільськогосподарських підприємствах; утримання господарствами населення 66% поголів'я великої рогатої худоби, близько 55% свиней, їх неспроможність виробляти продукцію, що відповідає міжнародним стандартам якості; загальне скорочення обсягів виробництва продукції скотарства; імпорт в Україну продуктів харчування тваринного походження низької якості, що робить не конкурентоздатною на внутрішньому ринку аналогічну вітчизняну продукцію; відсутність вітчизняної селекційно-племінної бази високопродуктивних порід великої рогатої худоби та свиней; зменшення частки виробництва високоякісного м'яса великої рогатої худоби та свинини, заміна його дешевшим і менш енергетично цінним м'ясом птиці, переважно курятини інтенсивної технології вирощування.

Смола І.І. [6] акцентує увагу, що молочна та м'ясна продукція, вироблена у приватному секторі, не може бути конкурентоспроможною на зовнішньому європейському ринку через відсутність переробних підприємств, які б відповідали європейським вимогам. Крім того, обсяг виробництва сиру та вершкового масла, якими протягом століть славилася Україна, зменшується через низьку якість молока, яке не відповідає санітарним і іншим нормам якості. Автор обґрунтовує доцільність існування таких моделей виробництва тваринницької продукції, як великі сільськогосподарські підприємства, кооперативи, холдинги, асоціації виробників з переробними галузями і торгівлею, фермерські господарства тощо.

3. ПЕРЕВАГИ ОБ'ЄДНАННЯ ДРІБНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ У КРУПНОТОВАРНІ КООПЕРАТИВИ

Зазначимо, що ефективною передумовою підвищення конкурентоздатності сільськогосподарської продукції є кооперація дрібно- та середньо товарних виробників, яка дозволяє мінімізувати витрати на її виробництво, зберігання, переробку та збут, на купівлю, оновлення і використання основних засобів. З метою сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації 20 грудня 2012 року Верховна

Рада прийняла Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” [7], який визначає особливості економічних засад діяльності сільськогосподарських кооперативів та створює умови для зменшення податкового навантаження на них. Згідно цього закону держава гарантує повернення пайового внеску у вигляді земельної ділянки [7, ст. 16] фізичній чи юридичній особі, яка внесла свій майновий пай у кооператив у формі земельної ділянки у разі виходу, виключення з кооперативу чи ліквідації кооперативу виключно у формі земельної ділянки, тобто в натурі (на місцевості). У разі ліквідації кооперативу майновий пай у формі земельної ділянки не може бути використаний для виплати заробітної плати працівникам, виконання зобов’язань перед бюджетом, банками та іншими кредиторами. Зазначені позитивні зміни у чинному законодавстві України у 2012 році, який оголошено Генеральною Асамблеєю ООН Міжнародним роком кооперативів, сприятимуть забезпеченню належного рівня зайнятості сільського населення та сприятимуть подоланню його бідності.

У цьому контексті Бурачек І.В. [8] зосереджує увагу на докорінній відмінності сільськогосподарських кооперативів від підприємств інших організаційно-правових форм власності, яка полягає у демократичній структурі управління, орієнтації на максимальне задоволення інтересів членів кооперативу за умов обов’язкової трудової участі у ньому, соціально-орієнтований розподіл доходів, піклування про соціальний розвиток сільської громади, зміцнення своїх позицій у конкурентному середовищі на основі дотримання міжнародних принципів кооперації.

Треба сказати, що в Україні та світі останніми роками збільшується кількість як виробничих, так і обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів, які поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі та інші. До переробних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів належать кооперативи, які здійснюють переробку сільськогосподарської сировини, що виробляється його членами, наприклад виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м’ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів з льону, луб’яних культур, лісо- і пиломатеріалів тощо [7].

Заготівельно-збутові сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи здійснюють заготівлю, зберігання, передпродажну обробку та продаж продукції, виробленої членами таких кооперативів, надають їм маркетингові послуги. Постачальницькі сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи утворюються з метою закупівлі та постачання членам таких кооперативів засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, виготовлення сировини, матеріалів та постачання їх членам кооперативу. У разі поєднання кількох видів діяльності утворюються багатофункціональні кооперативи. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи надають своїм членам й інші послуги, зокрема технологічні, транспортні, меліоративні, ремонтні, будівельні, з ветеринарного обслуговування тварин і племінної роботи, бухгалтерського обліку і аудиту, науково-консультаційного обслуговування [7]. Крім того, завдяки створенню

ощадних кас та спілок взаємодопомоги вони вирішують проблему відсутності у сільській місцевості сфери банківських та касових послуг.

У країнах Західної Європи кооперативи виробляють близько 50% продукції харчової промисловості, через них реалізується 60% товарної продукції аграрного сектору Євросоюзу, 80% – скандинавських країн, 90% – Японії та Китаю, 65% – Нідерландів, 52-55% – продукції Німеччини та Франції. Вся зернова продукція Канади реалізується за допомогою групи сільськогосподарських кооперативів, таких як “Саскачеванський пшеничний кооператив”, “Пшеничний кооператив Альберти”, “Манітобський елеваторний кооператив”, що об’єднують близько 100 тис. фермерів. Показовим є досвід цієї країни стосовно формування економічного механізму об’єднання товаровиробників у кооперативи, який ґрунтується на створенні ефективних каналів збуту продукції, організації контролю за її якістю, гарантуванні державою прав на дотації з державного бюджету членам кооперативів.

В Європейському Союзі товаровиробники, що об’єднуються в сільськогосподарські кооперативи, у період узгодження всіх процедур спільної діяльності (до 5 років) мають право реалізувати поза межами кооперативної організації 50% власної продукції отримуючи вже при цьому певні преференції. По завершенні цього терміну вони отримують статус Організації виробників, вищий рівень преференцій, дотацій, але позбавляються права продавати продукцію поза цими межами збуту цієї організації [9].

За дослідженням Вернигори М.І. [9], в Україні в особистих селянських господарствах виробляється 97- 99% картоплі, 80% овочів, плодів і ягід, близько 80% молока і до 50% м’яса. На його думку, дрібні виробники не маючи власних потужностей для зберігання та передпродажної підготовки продукції виявляються нездатними до її збуту за вигідними цінами, що є причиною їх мало прибуткової діяльності. Крім того, через відсутність якісних товарних партій продукції вони не можуть її реалізувати через вітчизняні торгівельні мережі та на експорт. Це означає, що з метою передпродажної підготовки продукції за каналами її збуту дрібним сільськогосподарським товаровиробникам потрібно об’єднуватися у кооперативи.

Про необхідність таких об’єднань свідчить той факт, що до проведення земельної реформи в Україні домінували сільськогосподарські підприємства з розмірами земельних угідь у середньому 3,0-3,5 тис. га, нині ж сформовано господарські структури зі значно меншими розмірами землекористувань, які не можуть оброблятися за допомогою сучасних агротехнологій, а тому їх використання є менш ефективним. Так станом на 2010 р. в Україні налічувалося 28454 сільськогосподарських підприємств (50,3% їх загальної кількості), середня площа яких становила 161,6 га. Лише 309 сільськогосподарських підприємств (0,5% від їх загальної кількості), на які припадає 18,3% загальної площі сільськогосподарських угідь, використовували земельні площі розміром не менш ніж 7 тис. га [8].

Як у цьому зв’язку справедливо зазначає Горлачук В.В. [10], що методологічною підставою для зниження собівартості сільськогосподарської продукції, ступеня ризикованості агроформувань є збільшення їх розмірів. Досягнення цієї умови, на його вченого, забезпечується або шляхом створення

кооперативів чи господарських товариств, в яких селяни будуть їх засновниками, або ж шляхом оренди земельних ділянок компаніями, підприємствами, холдингами, концернами, фізичними особами, які відрізняються інтелектуальним та професійним рівнем знань, мають визнаний авторитет у суспільстві. За його дослідженням, така практика широко впроваджується у країнах Західної Європи. Наприклад, у Бельгії орендується понад 70% земель, у Франції і Німеччині – більше 60%. В цілому у Західній Європі в оренді, за чіткими та прозорими правилами використання землі, перебуває понад 40% всіх земель сільськогосподарського призначення [10].

4. КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОДУКЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЇЇ ЕКОЛОГІЧНОСТІ

Зазначимо, що перевагою об'єднань дрібних сільськогосподарських товаровиробників у крупнотоварні кооперативи є можливість вирішення проблеми їх переорієнтації на виробництво продукції птахівництва інтенсивного вирощування та високорентабельних експортноорієнтованих культур, таких як соняшник та ріпак, які при порушенні системи сівозмін призводять до виснаження ґрунтового покриву. Про наявність таких проблем свідчить той факт, що за період незалежності України посівні площі соняшнику збільшилися на 3103 тис. га або 189%, що забезпечило зростання виробництва його насіння на 6100 тис. т або 237,2%. При цьому значне скорочення площ кормових культур (на 9522 тис га або 79,5%) негативно вплинуло на розвиток тваринництва. Крім того, скорочення площ цукрових буряків 1075 га або 66,5% та зменшення обсягів їх виробництва на 25524 тис. т або 57,6% призвело до необґрунтованого обсягу експорту цукру в Україну (рис. 1).

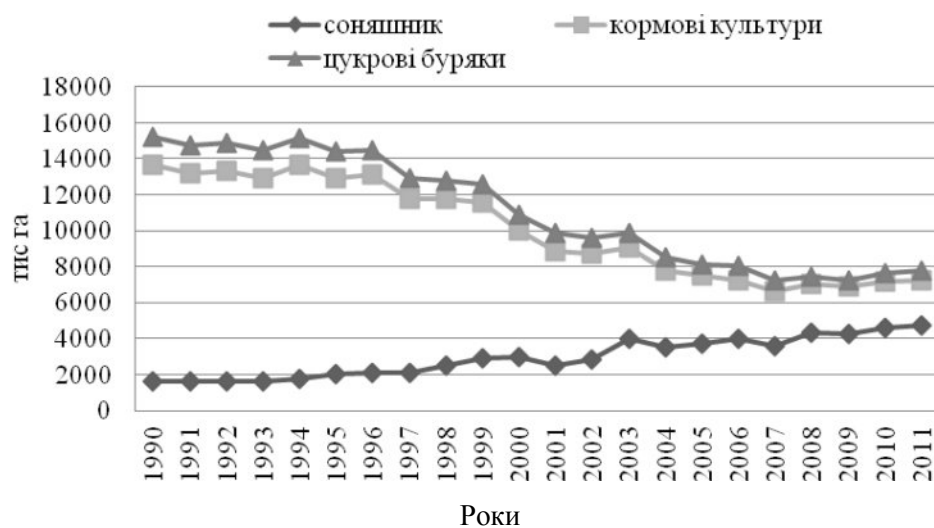

Рис 1. Динаміка виробництва сільськогосподарських культур

Примітка. Складено за даними [2].

Що стосується картоплі, виробництво якої зосереджено у господарствах населення, її посівні площі збільшилися на 10 тис. га або 0,7%, а обсяг виробництва

зріс на 7516 тис. т або 44,9%. Проте забезпеченість населення цією продукцією є недостатньою, про що свідчить продаж у торговельних мережах супермаркетів картоплі, експортованої переважно із Індії та Польщі. Крім того, за вищевказаний період в Україні значно зріс обсяг експорту фруктів та ягід через скорочення обсягу їх виробництва на 1006 тис. т. або 34,6%. За дослідженнями, проведеними у Сумській області у 2010 році [11], із спожитих в ній 38,4 тис. т фруктів і ягід лише 26% цієї продукції було вітчизняного виробництва. Необхідно підкреслити, що споживання фруктів і ягід у розрахунку на одну особу становило 32,6 кг при науково-обґрунтованій нормі 80 кг, а врожайність фруктів і ягід в області знизилася з 30,2 ц/га у 2009 році до 19 ц/га у 2010 році.

Незважаючи на те, що площа зернових та зернобобових зросла на 1141 тис. га або 7,8% у порівнянні з 1990 роком, а у структурі посівних площ основних сільськогосподарських культур вони складають 61,8%, їх внутрішня структура залишається незадовільною. Щорічно скорочується виробництво окремих круп'яних культур, таких як просо та гречка і зернобобових, що призводить до їх подорожчання та недостатнього споживання населенням. Наприклад, за офіційними даними Сумської області, фактичне забезпечення її населення продуктами харчування не відповідає встановленим раціональним нормам, зокрема м'яса та м'ясопродуктів споживається 56,5% до потреби, молока та молочних продуктів – 58%, хліба і хлібопродуктів – 142,9%, яєць – 94%, риби та рибодуктів – 52%, картоплі – 187,5 %, овочі та баштанні продовольчі культури – 90,9%, плоди, ягоди та виноград – 36,2%, цукру – 95,3%, олії – 92,9%. Таким чином, фактичне споживання більшості видів продовольства знаходиться на рівні нижчому від раціональних норм. Лише споживання хліба, хлібопродуктів та картоплі перевищує раціональні норми, що свідчить про компенсацію недостатності в раціоні м'яса, молока, риби, яєць тощо, та пояснюється неспроможністю значної частини населення придбати повноцінний набір продуктів харчування [11].

Важливою проблемою забезпечення населення продуктами харчування є низька конкурентоздатність вітчизняної продукції у контексті її екологічності. Значні території України піддалися впливу радіаційного забруднення у наслідок вибуху Чорнобильської АЕС, внаслідок чого сільськогосподарська продукція може містити небезпечну речовину цезій-137. За дослідженням Кулакової Л.М. [12], за такими видами продукції, як сир, м'ясо свиней та птиці, в Україні встановлено найвищий рівень допустимої норми цієї речовини у порівнянні з Республікою Білорусь та Російською федерацією, які теж постраждали від наслідок аварії на Чорнобильській АЕС (табл. 4).

Виходячи з того, що на сільськогосподарську продукцію при експортно-імпортних операціях, як правило, встановлюються нормативи країни-імпортера, населення України споживає продукцію цих видів найнижчої якості у контексті її екологічності, яка є найменш конкурентоздатною. Це означає, що існуючі нормативи щодо вмісту радіонуклідів цезію-137 на зазначені види продукції потребують свого перегляду.

Таблиця 4

Допустимі рівні (ДР) вмісту цезію-137 у харчових продуктах [12]

№ з/п	Вид продукції	Вміст радіонуклідів цезію-137 (Бк/л кг)		
		ДР Республіки Білорусь	ДР Росії	ДР України
1	Молоко незбиране	100	100	100
2	Молоко згущене та концентроване	200	300	300
3	Сир	50	50	100
4	Масло вершкове	100	200	100
5	М'ясо великої рогатої худоби, овець та кіз	500	160	200
6	М'ясо свиней	160	160	200
7	М'ясо птиці	180	180	200
8	Картопля	80	120	60
9	Хліб та хлібобулочні вироби	40	40	20
10	Овочі	40	120	40
11	Фрукти та ягоди	70	40	70
12	Гриби свіжі	370	500	500

5. ЯКІСТЬ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИРОБНИЦТВА КОНКУРЕНТОЗДАТНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Однією з основних передумов виробництва конкурентоздатної сільськогосподарської продукції є якість трудового потенціалу сільського населення, рівень якого значною мірою залежить від рівня його доходів. На думку Гаврилко П.П. [13], яку ми поділяємо, до заходів, що сприятимуть підвищенню доходів сільського населення слід віднести розвиток багатопрофільної кооперації на селі, яка б сприяла збуту сільгосппродукції, що виробляється дрібними сільгоспвиробниками, забезпеченню доступу до фінансових ресурсів шляхом створення сільських кредитних кооперативів, а також покращення надання спеціалізованих послуг власникам особистих підсобних господарств; розвиток приватно-державного партнерства з метою встановлення працівникам сільськогосподарських підприємств мінімальної заробітної плати на рівні прожиткового мінімуму [13].

Однією з найважливіших характеристик якості трудового потенціалу є стан фізичного здоров'я, від якого залежить виконання ним виробничих функцій. Це означає, що погіршення якості трудового потенціалу лише за цією характеристикою призводить до значних збитків для сільського господарства і є загрозою для ефективного функціонування виробництва і економіки в цілому. Інтегральними оцінками впливу негативних екологічних факторів на організм людини є показники тривалості життя, працездатного віку, рівня захворюваності та смертності населення, частки непрацездатного населення у загальній його кількості та ін. [14].

Значну частину трудового потенціалу сільської місцевості складає населення, що зайняте в особистому підсобному господарстві. На сучасному етапі розвитку України існування такого неформального сектора економіки обумовлюється її кризовими явищами, наслідками яких є складні умови для підприємницької діяльності, безробіття, бідність, слабка мотивація до праці у зв'язку з низькою її оплатою. Розвиток так званої “домашньої” економіки має як позитивні, так і негативні сторони. До позитивних відноситься формування системи самозайнятості та незалежності цього сектору економіки від держави. До негативних – недовіра до держави та її інститутів, зниження авторитету органів влади [15].

Важлива роль у забезпеченні зайнятості сільського населення та його залученні у фермерську діяльність належить державі, яка повинна створювати передумови виробництва конкурентоздатної сільськогосподарської продукції наданням товаровиробникам дотацій на виробництво нерентабельних її видів, пільгових кредитів та виплат на заснування підприємницької діяльності.

ВИСНОВКИ

Конкурентоздатність сільськогосподарської продукції – це сукупність властивостей, які комплексно характеризують її явні та потенційні можливості до задоволення потреб споживачів з точки зору ціни, якості та безпеки у порівнянні з аналогічною продукцією підприємств-конкурентів, що представлена на ринку у визначений період часу.

Основними проблемами, що негативно впливають на конкурентоздатність продукції є низька рентабельність її виробництва, особливо продукції тваринництва, використання застарілих техніки та технологій, незадовільні екологічні умови виробництва, недостатня якість трудового потенціалу сільського населення.

Основною передумовою подолання вищезазначених проблем є кооперація дрібно- та середньо товарних виробників, яка дозволяє мінімізувати витрати на виробництво, зберігання, переробку та збут сільськогосподарської продукції, на купівлю, оновлення і використання основних засобів. Крім того, необхідними є дотування державою нерентабельних видів сільськогосподарської продукції та запровадження інших видів державної підтримки.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні системи управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств. Передбачається розглянути методичні основи створення господарської інформаційної системи на сільськогосподарських підприємствах та особливості її функціонування.

Список літератури

1. Пархоμεць М.К. Підвищення конкурентоспроможності продукції у сільськогосподарських підприємствах / М.К. Пархоμεць, Л.М. Уніят // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – Вип. № 2'2011 (21) – 2011. – С. 57-64.
2. Офіційний сайт Державної статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник за редакцією Власенко Н.С. Державна служба статистики України, 2012. – 54 с.

4. Якубів В.М. Перспективи розвитку конкурентоспроможної тваринницької галузі в Карпатському регіоні / В.М. Якубів // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – Вип. № 4'2011 (23) – 2011. – [Електронний ресурс] – Джерело доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2011_4/79.pdf
5. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналіт. доп. / за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 104 с.
6. Смола І.І. Напрями підвищення конкурентоспроможності продукції тваринництва / Смола І.І. // Продуктивність агропромислового виробництва. №13, 2009 [Текст]: науково-практичний збірник. – К.: НДІ “Укragenпромпродуктивність”, 2009. – С. 122-126.
7. Про внесення змін до Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” Закон України від 20.11.2012 № 5495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5495-17>
8. Бурачек І.В. Розвиток виробничих кооперативів у сільському господарстві перехідного періоду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд екон. наук: спец. 08.07.02. / Ігор Володимирович Бурачек. – Житомир: 2005. – 24 с.
9. Вернигора М.І. Чому в Україні не розвиваються сільськогосподарські кооперативи / М.І. Вернигора // Національний прес-клуб “Українська перспектива” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://galinfo.com.ua/news/108592.html>
10. Горлачук В.В. Формування конкурентоспроможності землекористування в регіоні / В.В. Горлачук // Наукові праці. Науково-методичний журнал ЧДУ ім. Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”. Серія “Економічні науки” – Миколаїв: 2010. – Том 133. Випуск 120. – С. 110-115.
11. Програма розвитку агропромислового комплексу Сумської області на період до 2015 року. Сумська обласна державна адміністрація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state-gov.sumy.ua/agriculture>
12. Кулакова Л.М. Конкурентоспособность производства сельскохозяйственной продукции на территориях Полесского региона, подвергшихся радиоактивному загрязнению / Кулакова Л.М. // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. ПГУ: 2010. – 256-260 с.
13. Гаврилко П.П. Пріоритети збереження трудового потенціалу сільських територій / П.П. Гаврилко // Електронне наукове фахове видання “Ефективна економіка” №5, 2012 р. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1149>
14. Коваленко О.Ю. Методичний підхід до економічної оцінки екологічного ризику / О.Ю. Коваленко // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ: 2010. – Випуск 264. Том VI. – С. 1563-1575.
15. Коваленко О.Ю. Розподіл родинного національного доходу в Україні / О.Ю. Коваленко // Матеріали сьомої міжнародної науково-практичної конференції “Простір і час сучасної науки” 19-21 квітня 2011 року. – Київ: 2011. – Частина 1. Секція: макроекономіка. – С. 61-63.

Коваленко О.Ю. Социально-экономические и экологические предпосылки производства конкурентоспособной сельскохозяйственной продукции / Коваленко О.Ю. // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского Серия: «Экономика и управление». – 2014 – Т. 27 (66). № 1. - С. 45-57.

Стаття посвящена обґрунтуванню соціально-економічних і екологічних передумов виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції. Доказана необхідність створення об'єднаних сільськогосподарських підприємств у формі кооперативів і інших форм крупного товарного виробництва сільськогосподарської продукції. Визначено поняття конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Ключевые слова: сільськогосподарська продукція, конкурентоспроможність, виробництво, передумови, кооперативи, крупно товарне виробництво.

Стаття постуила в редакцію 03. 02. 2014 г